

Η θέση της γυναίκας στην ορθόδοξη λατρεία: Ψαλτική

Ένα από τα πλέον παρεξηγημένα θέματα στην σύγχρονη ποιμαντική της Εκκλησίας, είναι η συμμετοχή των γυναικών στην λατρεία, το αν, δηλαδή, επιτρέπεται η συμμετοχή τους γενικώς στην λατρεία και, αν ναι, σε ποιούς τομείς. Ιδίως το θέμα της ανάληψης ψαλτικών καθηκόντων εκ μέρους των γυναικών έχει καταστεί, ως μη όφειλε κατά την γνώμη μας, μείζων θέμα προβληματισμού και αντιθέσεων.

Σήμερα, τέτοια θέματα αντιμετωπίζονται εκ μέρους των περισσότερων πιστών, αλλά και της ποιμενούσης Εκκλησίας στην ηθική και πρακτική τους διάσταση και όχι στην θεολογική, όπως κατ'εξοχήν τα αντιμετώπιζε η Εκκλησία παλαιότερα. Η προβληματική σχετικά με την συμμετοχή των γυναικών στην ψαλμωδία μπορεί να συνοψισθεί στα κάτωθι επιχειρήματα:

A. Κατά της ψαλτικής συμμετοχής της γυναίκας στην λατρεία:

1. Το αταίριαστο των ανδρικών φωνών με τις γυναικείες,
2. Η πιθανότητα παρεκτροπής της προσέγγισης ανδρών και γυναικών από εν Χριστώ κοινωνία σε προσωπική επικοινωνία, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, και
3. Η συναισθηματική (ψυχολογική) προσκόλληση των περισσότερων πιστών και ψαλτών στην μέχρι τώρα παραδοσιακή τάξη και πράξη της Εκκλησίας να μη συμμετέχουν οι γυναίκες στην ψαλμωδία.

B. Υπέρ της ψαλτικής συμμετοχής της γυναίκας στην λατρεία:

1. Η παρατηρούμενη έλλειψη ανδρών ψαλτών
2. Το "καλλίφωνον" αρκετών ψαλτριών που θέλγει τους ακροατές
3. Η υποτίμηση του ηθικού στοιχείου και των σχετικών παρεκτροπών, που σήμερα θεωρούνται σε πολλούς εκκλησιαστικούς κύκλους "θεμιτή κοινωνία" των προσώπων και θαυμάσια ευκαιρία για σοβαρότερες γνωριμίες.

Οι πρώτοι έχουν ισχυρό επιχειρήμα την παράδοση που ευτυχώς φτάνει σε εμάς ζωντανή στο θέμα αυτό ακόμα και σήμερα.

Οι δεύτεροι, για να αντιμετωπίσουν τα παραδεδομένα στο θέμα αυτό, που θέλουν την γυναίκα να σιωπά γενικώς εντός της Εκκλησίας, επιχειρούν χρονικά άλματα στους Αποστολικούς χρόνους και αναζητούν ερείσματα παλαιά και μάλιστα αγιογραφικά για να ενισχύσουν τις απόψεις τους. Τα συνήθη αγιογραφικά επιχειρήματα που ακούγονται είναι:

1. Η (κακώς χαρακτηριζόμενη ως) ισότητα ανδρών και γυναικών στην Εκκλησία, το γνωστό «...ουκ ἐνὶ ἀρσεν και θήλυ· πάντες γαρ υμεῖς εἰς εστε εν Χριστῷ Ἰησοῦ.» του Αποστόλου Παύλου (Γαλ. 4, 28), και
2. Η αντίληψη ότι στην πρώτη Εκκλησία οι γυναίκες συμμετείχαν «ἐπὶ ἰσοῖς ὀροις» στην λατρεία, εριζόμενοι στο χωρίο «οὔτοι πάντες ἦσαν προσκαρτεροῦντες **ομοθυμαδόν** τῇ προσευχῇ και τῇ δεήσει συν γυναιξί και **Μαρία τῇ μητρὶ του Ἰησοῦ και συν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ**» (Πραξ. 1, 14), το οποίο στην πατερική γραμματεία ερμηνεύεται ως "ομογνώμως" και όχι ως "ομοφώνως".

Όπως προαναφέραμε, η Εκκλησία αντιμετώπισε το θέμα αυτό εξ αρχής, όπως και όλα τα θέματα

που αφορούν στην σωτηρία μας, θεολογικά, ερμηνεύοντας δηλαδή τον λόγο του Θεού και το θέλημά του, το οποίο, όντας τέλειο, καλύπτει παράλληλα και το ηθικό και πρακτικό μέρος του προβλήματος. Την θεολογική βάση του προβλήματος μας την δίνει ο ίδιος ο Απόστολος Παύλος σε δύο χωρία των επιστολών του και συγκεκριμένα:

α. (Α' Κορ. 14, 34-35): "Ως εν πάσαις ταις εκκλησίαις των αγίων, αι γυναίκες υμών εν ταις εκκλησίαις σιγάτωσαν· ου γαρ επιτέτραπται αυτοαίς λαλείν. αλλ' υποτάσσεσθαι, καθώς και ο νόμος λέγει. ει δε τι μαθείν θέλουσιν, εν οίκω τους ιδίους άνδρας επερωτάτωσαν· αισχρόν γαρ εστι γυναιξίν εν εκκλησία λαλείν. η αφ' υμών ο λόγος του Θεού εξήλθεν, η εις υμάς μόνους κατήνησεν;" και

β. (Α' Τιμ. 2, 12-15): "Γυνή εν ησυχία μανθανέτω εν πάση υποταγή· γυναικί δε διδάσκειν ουκ επιτρέπω, ουδέ αυθεντείν ανδρός, αλλ' είναι εν ησυχία. Αδάμ γαρ πρώτος επλάσθη, είτα Εύα· και Αδάμ ουκ ηπατήθη, η δε γυνή απατηθείσα εν παραβάσει γέγονε· σωθήσεται δε δια της τεκνογονίας, εάν μείνωσιν εν πίστει και αγάπη και αγιασμό μετά σωφροσύνης."

Οι Πατέρες λένε ότι, όταν ο Απόστολος Παύλος αναφέρει στο πρώτο χωρίο την φράση «καθώς και ο νόμος λέγει» εννοεί την εντολή που έδωσε ο Θεός στην Εύα μετά την πτώση, δηλαδή στο «και τη γυναικί είπε· πληθύνων πληθυνώ τας λύπας σου και τον στεναγμόν σου· εν λύπαις τέξη τέκνα, και προς τον άνδρα σου η αποστροφή σου, και αυτός σου κυριεύσει.» (Γεν. 3, 16). Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Χρυσόστομος: "Και που τούτο ο νόμος λέγει; Προς τον άνδρα σου η αποστροφή σου, και αυτός σου κυριεύσει. Είδες Παύλου σοφίαν, ηλίκην παρήγαγε μαρτυρίαν, ου σιγάν αυτοαίς κελεύουσιν μόνον, αλλά και μετά φόβου σιγάν, και μετά φόβου τοσούτου, μεθ' όσου την δούλην ησυχάζειν χρη;" (Εις την Α' προς Κορινθίους, ομιλία λζ').

Έκτοτε και καθ' όλη την Παλαιά και Καινή Διαθήκη, η σιωπή της γυναίκας εντός της λατρείας, και συνεπώς και στην ψαλμωδία, θεωρήθηκε δεδομένη, ως ένδειξη υπακοής και υποταγής στον άνδρα. Αυτό τονίζει και ο Απόστολος Παύλος στα χωρία που παραθέσαμε. Και δεν επιβάλλει μόνο την σιωπή ως ένδειξη υπακοής, αλλά ζητά και εξωτερικό σχήμα αυτής της υποταγής λέγοντας στην Α' προς Κορινθίους, κεφ ιβ', στιχ. 4-10: "πάς ανήρ προσευχόμενος ή προφητεύων κατά κεφαλής έχων καταισχύνει την κεφαλήν αυτού. πάσα δε γυνή προσευχομένη ή προφητεύουσα ακατακαλύπτω τη κεφαλή καταισχύνει την κεφαλήν εαυτής· έν γάρ εστι και το αυτό τη εξυρμένη. ει γαρ ου κατακαλύπτεται γυνή, και κειράσθω· ει δε αισχρόν γυναικί το κείρασθαι ή ξυράσθαι κατακαλυπτέσθω. ανήρ μεν γαρ ουκ οφείλει κατακαλύπτεσθαι την κεφαλήν, εικών και δόξα Θεού υπάρχων· γυνή δε δόξα ανδρός εστι. ου γάρ εστιν ανήρ εκ γυναικός, αλλά γυνή εξ ανδρός· και γαρ ουκ εκτίσθη ανήρ δια την γυναίκα, αλλά γυνή δια τον άνδρα. δια τούτο οφείλει η γυνή εξουσίαν έχειν επί της κεφαλής δια τους αγγέλους." νομοθετών έτσι την χρήση καλύματος επί της κεφαλής των γυναικών ως εξωτερικό σχήμα υποταγής.

Οι μαρτυρίες που αποδεικνύουν την σιωπή της γυναίκας εντός της λατρείας είναι πάμπολλες. Ο Παναγιώτης Τρεμπέλας με το πόνημά του «Η γυνή εν τη ψαλμωδία» http://www.analogion.net/Ekklhsia_kai_Kanonikothta/Trempelas-HGunhEnThPsalmwdia.pdf τεκμηριώνει ιστορικά το θέμα αυτό.

Η ισονομία των γυναικών με τους άνδρες δεν πρέπει να φέρει ισοπέδωση των διακριτών τους ρόλων στην Εκκλησία, στην οικογένεια και γενικά στην κοινωνία. Έχει να κάνει με την δυνατότητα σωτηρίας και αγιασμού των γυναικών, όχι όμως και με την αυθαίρετη προσχώρηση εκ μέρους των σε τομείς που δεν πρέπει να εμπλέκονται. Είτε μας αρέσει είτε όχι, οι γυναίκες αποκλείστηκαν π.χ.

από την ιερωσύνη παρ' ότι ο μόνος πραγματικά άξιος άνθρωπος να διακονήσει στο ιερό θυσιαστήριο τα φρικτά Μυστήρια ήταν η Παναγία μας, η τιμιωτέρα των Χερουβείμ... Κι όμως η Παναγία αποδέχτηκε τον σιωπηλό και σεμνό ρόλο που ήρμοζε σε μια πραγματικά πιστή γυναίκα, μια γυναίκα με πραγματικά θεάρεστο βίο.

Θα ήθελα να συνοψίσω την κατά την γνώμη μου ορθή και εκκλησιαστική στάση στο θέμα αυτό ως εξής:

Ο αποκλεισμός των γυναικών από την ψαλμωδία δεν έχει να κάνει με υποτίμηση του γυναικείου φύλου και περιφρόνηση της ισονομίας του με το ανδρικό. Έχει να κάνει με τον τρόπο που πρέπει οι πραγματικές χριστιανές γυναίκες να αγωνίζονται, αποδεχόμενες τον ρόλο τους και τον τρόπο πνευματικού αγώνα που ο ίδιος ο Θεός τους όρισε. Κομμάτι αυτού του ρόλου είναι η σιωπή της γυναίκας εντός της λατρείας, κάτι το οποίο θα πρέπει οι συνειδητές χριστιανές να το αποδεχθούν εν απλότητι, διότι έτσι απλά το θέλησε ο Θεός και έτσι απλά το εφήρμοσε η Εκκλησία 2000 χρόνια τηρώντας την εντολή του Θεού.

Το θέμα αυτό δεν μπορεί εύκολα να κλείσει γιατί οι σχετικές μαρτυρίες είναι πολλές και σημαντικές. Το παρόν άρθρο δεν είναι παρά μία εισαγωγή στην προβληματική του θέματος. Κατά καιρούς θα καταχωρούνται νέα άρθρα με σχετικές αγιογραφικές και πατερικές μαρτυρίες σχετικά με την θέση της γυναίκας στην λατρεία με σχολιάσμό και σύνδεσή τους με όλα τα προηγούμενα. Θα δημιουργηθεί έτσι μια βάση παράλληλων χωρίων που θα διευκολύνει την μελέτη του θέματος και θα δικαιολογεί απόλυτα τον τίτλο του ιστολογίου μας.

Γυναίκα και Ψαλτική: Παράλληλη μαρτυρία Αγίου Κυρίλλου Ιεροσολύμων.

Ξεκινώντας τις "παράλληλες" μαρτυρίες στο θέμα αυτό, παραθέτω ένα απόσπασμα από τις περίφημες Κατηχήσεις του Αγίου Κυρίλλου Ιεροσολύμων (τέλη 4ου αι., Προκατήχησις, § ΙΔ') σε πρωτότυπο κείμενο, ελεύθερη μετάφραση και σχολιασμό των επιμάχων σημείων.

Πρωτότυπο: *"Και όταν επορκισμός γένηται, έως ότου οι άλλοι επορκιζόμενοι παραγένωνται, άνδρες μετ' ανδρών, και γυναίκες μετά γυναικών. Νυν γάρ μοι χρεία της του Νώε κιβωτού· ίνα ή Νώε χωρίς και οι υιοί αυτού· και η γυνή, και αι γυναίκες των υιών αυτού. Ει γαρ και μία ήν η κιβωτός, και κεκλεισμένη ήν η θύρα· αλλά εσχημάτιστο τα πράγματα. Ει και κέκλεισται η εκκλησία, και πάντες υμείς ένδον· αλλά διεσάλθω τα πράγματα, άνδρες μετ' ανδρών, και γυναίκες μετά γυναικών· μη γένηται η υπόθεσις της σωτηρίας, πρόφασις απωλείας· καν η υπόθεσις καλή, πλησίον αλλήλων καθεζέσθαι, αλλά μακράν έστω τα πάθη. Είτα οι άνδρες καθεζόμενοι και εχέτωσαν βιβλίον χρήσιμον· και ο μέν τις αναγινωσκέτω, ο δέ τις ακουέτω· καν μη βιβλίον παρή, ο μεν προσευχέσθω, ο δέ τι χρήσιμον λαλείτω. Και ο σύλλογος πάλιν ο παρθενικός ούτω συνειλέχθω, ή ψάλλων ή αναγινώσκων ησυχή· ώστε λαλείν μεν τα χείλη, μη ακούειν δε τα αλλότρια ώτα. Γυναικί γαρ λαλείν εν εκκλησία ουκ επιτρέπω· και η έγγαμος [δε] ομοίως μιμείσθω· και προσευχέσθω, και τα χείλη κινείσθω, φωνή δε μη ακουέσθω· ίνα παρέλθη Σαμουήλ, ίνα σου η στείρα ψυχή γεννήση την σωτηρίαν Θεού επακούσαντος. Ο γαρ Σαμουήλ ταύτην έχει την ερμηνείαν".*

Μετάφραση: *"Όταν γίνεται επορκισμός (=εξορκισμός) και μέχρι να φθάσουν στον Ναό όλοι οι επορκιζόμενοι, ας κάθονται οι άνδρες με τους άνδρες και οι γυναίκες με τις γυναίκες. Τώρα (για να καταλάβετε την αξία αυτού του διαχωρισμού) έχω ανάγκη του παραδείγματος της κιβωτού του Νώε,*

μέσα στην οποία ο Νώε και οι γιοί του έμεναν χωριστά από τις γυναίκες τους. Διότι, αν και ήταν μία η κιβωτός και η θύρα της κλειστή, υπήρχε ευταξία εκεί μέσα. (Μεταφορικά λοιπόν), αν και είναι κλειστή η Εκκλησία στην οποία μαζευόμαστε, και εμείς βρισκόμαστε όλοι μέσα, πρέπει να υπάρχει διαχωρισμός: να κάθονται οι άνδρες με τους άνδρες και οι γυναίκες με τις γυναίκες. Ας μη γίνει (αδελφοί μου) η υπόθεση της σωτηρίας μας πρόφαση για απώλεια. Και αν είναι καλός ο σκοπός (που κάτι τέτοιο πρέπει να γίνει), (τουλάχιστον) ας μείνουν μακριά τα πάθη. Έπειτα, οι άνδρες όταν κάτσουν κάπου (συγκεντρωμένοι), ας έχουν (μαζί τους) κάποιο χρήσιμο (=ωφέλιμο) βιβλίο, και ο ένας ας διαβάσει για να ακούει και ο άλλος (=οι υπόλοιποι). Κι αν δεν υπάρχει (κάποιο) βιβλίο, ο ένας ας προσεύχεται κι ο άλλος ας λέει κάτι χρήσιμο (=ωφέλιμο). Και ο σύλλογος (=η ομάδα) των παρθένων (=νέων γυναικών και κοριτσιών) κατ' αυτόν των τρόπων να μαζεύεται, είτε ψάλλοντας είτε διαβάζοντας με ησυχία, ώστε να κινούνται μεν τα χείλη, να μη ακούν όμως τα υπόλοιπα αυτιά (=οι πλησίον ευρισκόμενοι). Διότι, (όπως προστάσει ο Απόστολος Παύλος στην Α' Κορ. 14, 34 και Α' Τιμ. 2, 12) δεν επιτρέπω να ομιλεί η γυναίκα στην Εκκλησία. Και η έγγαμες γυναίκες τα ίδια να κάνετε, ας προσεύχεστε, δηλαδή, κινώντας τα χείλη, η φωνή σας δε ας μη ακούεται, για να σας χαρίσει ο Θεός τον "Σαμουήλ", (που μεταφορικά σημαίνει) να γεννήσει η στείρα ψυχή σας την σωτηρία, που θα σας την χαρίσει ο Θεός που επάκουσε την προσευχή σας. Διότι ο "Σαμουήλ" αυτήν την (μεταφορική) ερμηνεία έχει."

Σχόλια:

Ο Άγιος Κύριλλος συνταιριάζει με τρόπο θαυμαστό χωρία της Παλαιάς με χωρία της Καινής Διαθήκης για να στηρίξει με τρόπο αυθεντικό την διδασκαλία του προς τους κατηχουμένους. Χρησιμοποιεί το παράδειγμα της κιβωτού του Νώε για να δείξει την αξία της ευταξίας μέσα στο ιερό χώρο της λατρείας, ακόμα και σε στιγμές που δεν τελούνται ακολουθίες. Στην συνέχεια, δίνει οδηγίες στους κατηχουμένους σχετικά με το πώς θα πρέπει να στέκονται στον Ναό την ώρα που περιμένουν τον Επίσκοπό τους (Άγιο Κύριλλο) για να ξεκινήσουν οι επορκισμοί και η Κατήχηση. Για τις γυναίκες, νεαρές ή και έγγαμες, είναι σαφές ότι πρέπει να περιμένουν συγκεντρωμένες χωριστά από τους άνδρες, αναγινώσκοντας κείμενα ή ψάλλοντας, με τρόπο ώστε η φωνή τους να μη ακούγεται καθόλου εντός του Ναού, ακόμα κι εκτός ακολουθίας. Όπως προκύπτει, εξάλλου, από τις περιγραφές των Κατηχήσεων που δίνονται στο έργο αυτό του Αγίου Κυρίλλου αλλά και σε άλλα σχετικά κείμενα, η σύναξη των Κατηχουμένων γινόταν εντός του χώρου του Ναού, αλλά πάντα εκτός ακολουθίας. Και εάν εκτός ακολουθίας οι γυναίκες έπρεπε να σιωπούν ή να ομιλούν χωρίς να ακούγονται, πόσο μάλλον θα έπρεπε να σιωπούν εντός της λατρείας.

Για να ενισχύσει ο Άγιος την διδαχή του αυτή, κάνει μια καταπληκτική παρομοίωση των εν σιωπή προσευχομένων ή ψαλλόντων γυναικών με την μητέρα του προφήτου Σαμουήλ, την ευλαβεστάτη Άννα. Όπως διαβάζουμε στο Βασιλειών Α' κεφ. α', στίχ. 1-28, η Άννα ήταν μία από τις δύο γυναίκες του Ελκανά (εκ της Λευιτικής οικογενείας των Κααθιτών). Η Άννα, δοκιμάζοντας σφοδρή λύπη λόγω της ατεκνίας της, εισέρχεται στον οίκο του Κυρίου την ώρα που Ηλί ο ιερέας καθόταν στο κατώφλι του Ναού, και προσεύχεται ένθερμα και με κατώδυνη ψυχή προς τον Κύριο, κλαίουσα για την ατεκνία της. Η ώρα της προσευχής της, όμως, παρατάθηκε πολύ και ο Ηλί άρχισε να την παρατηρεί για να δει τί κάνει τόση ώρα. Κι ενώ έβλεπε τα χείλη της να κινούνται δεν άκουγε την φωνή της, σε σημείο που πίστεψε ότι η γυναίκα αυτή είναι μεθυσμένη! Φυσικά, η Άννα εξήγησε στον Ηλί ότι δεν είναι μεθυσμένη κι ότι προσεύχεται πολλή ώρα λόγω της μεγάλης της θλίψης. Θαύμασε ο Ηλί την ευσέβεια και την σεμνότητα της γυναίκας αυτής, και την ευλόγησε ευχόμενος

να βρεί από τον Κύριο ό,τι κι αν αιτήθηκε. Πράγματι, μετά από λίγο καιρό η Άννα γέννησε τον Σαμουήλ τον προφήτη, του οποίου η ζωή εξιστορείται στην συνέχεια του βιβλίου αυτού.

Ο Άγιος Κύριλλος θεωρεί ότι η γέννηση του Σαμουήλ οφείλεται στην ευσέβεια της μητέρας του που προσευχήθηκε με τρόπο αρμόζοντα στην γυναικεία φύση της. Έτσι, λέει στις κατηχούμενες γυναίκες ότι αν τηρήσουν αυτόν τον σεμνό και σιωπηλό τρόπο προσευχής που επέλεξε και η Άννα στην Παλαιά Διαθήκη, θα ευλογηθούν κι αυτές με την γέννηση του "Σαμουήλ", δηλαδή με την γέννηση της σωτηρίας τους ως χάρισμα από τον Θεό. Και ο Άγιος Κύριλλος κάνει αυτή την θαυμαστή, πράγματι, μεταφορά παίρνοντας αφορμή από την ερμηνεία του ονόματος "Σαμουήλ", που σημαίνει "εχαρίσθη υπό του Θεού" ή "ο Θεός επακούων". Λέει για το θέμα ο ιερός

Χρυσόστομος: *"Επειδή γαρ εκ του ακουσθήναι και εξ ευχής αυτόν έλαβε και ουκ από φύσεως της εργασίας την μνήμην ώσπερ εν στήλη χαλκή τη προσηγορία του παιδίου λοιπόν εναπέθετο"* (P.G. 54, 642).